

דיואן רבי שלום שבזי
חלק ראשון

הפיוטים והשירים למחזור השנה ולמחזור החיים
יוצאים לאור על ידי יוסף יובל טובי

המכון לחקר יהדות תימן ע"ש עובדיה בן שלום

תימא: סדרת המקורות והמחקרים

עורך ראשי:

פרופ' יוסף יובל טובי

חברי המערכת:

ד"ר אריאל מלאכי

ד"ר יהודה עמיר

מועצת המערכת:

פרופ' נחם אילן

ד"ר יגאל בן שלום

פרופ' מאיר בר-אשר

פרופ' ירון הראל

דיואן רבי שלום שבזי

חלק ראשון

הפיוטים והשירים למחזור השנה ולמחזור החיים
יוצאים לאור על פי כתבי יד ודפוסים בצירוף ביאורים

בידי

יוסף יובל טובי

הספר יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט מנהל התרבות
כרך זה יוצא לאור בסיוע מועצת הפיס לתרבות ואמנות

מפעל הפיס

כל הזכויות שמורות
לאגודה לטיפוח חברה ותרבות

האגודה לטיפוח חברה ותרבות
כיכר העצמאות 11, נתניה 4211501
טלפון: 09-833-1325; פקס: 09-861-4712
<http://www.teman.org.il>
office@teman.org.il

הפקה: עדיאל בן שלום
ISBN 978-965-92995-0-8

הוצאת האגודה לטיפוח חברה ותרבות
נתניה - תשפ"ג 2023

לזכרו הטוב של אבי מורי
המנוח חיים בן יהודה טובי ז"ל
'משורר', דבק בשירת תימן וצפונותיה
שהנחילני את חיבובה ואת יקרה

פתח דבר

מסורת יהודי תימן מייחסת את ראשית התיישבותם בארץ זו לקבוצת יהודים שיצאו מירושלים בעקבות נבואת ירמיהו על חורבן מלכות יהודה. במערות הקבורה בבית שערם שבצפון ארץ ישראל נמצאה כתובת מן המאה השלישית לספירה המעידה על קבורתו שם של מנהיג יהודי מממלכת חמיר. בית המלוכה של חמיר אימץ את היהדות בשנת 375 לספירה לערך ועמו גם רבים מתושבי הממלכה, בעיקר משכבת האצולה. השליט היהודי האחרון למלכי חמיר היה יוסף דו נואס (517-525), שנחל מפלה מידי הפולשים הנוצרים מממלכת אקסום שבאתיופיה, ובכך בא הקץ לשלטון היהודי בתימן. בעקבות הכיבוש המוסלמי של תימן בשנת 628 נעשו היהודים אזרחים ממעמד נחות - ד'מים (בני חסות).

ר' שלום בן יוסף שבזי, שנולד למציאות זו בשנת שע"ט (1619) במחוז שרעב שבדרום תימן, נתקבל בקרב יהודי תימן כגדול בתורה, בקבלה ובהשכלה כללית. הוא התפרסם בזכות מאות השירים שכתב ונחשב גדול משוררי תימן בכל הדורות. שיריו כתובים בשלוש שפות שהיה בקי בהן היטב: עברית, ערבית וארמית.

ר' שלום שבזי חי בתקופה סוערת בתולדות יהודי תימן. שנות השישים והשבעים במאה השבע עשרה היו שנים של גזרות קשות, ביניהן גירוש היהודים למן צע שבמדבר במערב תימן בשנת 1679. גזירות אלו הביאו כליה על רבים רבים מיהודי תימן, אשר לא שרדו את התנאים הקשים של חום, רעב, צמא ומחלות במדבר. שירתו של ר' שלום שבזי הפיחה תקווה בליבות יהודי תימן וסייעה להם לשאת את ייסורי הגלות. דורות רבים של יהודי תימן גדלו על מסורת שירתו. למעלה משלוש מאות שבעים שנה חלפו מאז נגלו כישרונו הספרותי ומנהיגותו הרוחנית, ופרי יצירתו עדיין מלווה את יהודי תימן ועד עתה.

האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר קמה בעקבות חזונו של אבימורי עובדיה בן-שלום יליד תימן, אשר גדל ברוח מסורת תימן ושירת ר' שלום שבזי. מכון המחקר של האגודה, מכון המש"י (הנצחת מורשת שבטי ישראל, וכן בעקבות הטור הראשון בשירו של ר' שלום שבזי: "איומה המשי שבטי המוני ממצולה") הוקם בראשית שנות התשעים במאה שעברה. המכון ממלא את ייעודו בהוצאה לאור של ספרי מחקר וכתבי עת, עריכת ימי עיון וכינוסים מדעיים, בארץ ומחוצה לה. יו"ר המכון מאז הקמתו הוא ידידי פרופ' יוסף יובל טובי. לאחר כשלושים שנות פעילות, פרסום עשרות ספרים וכתבי עת, החלטנו כי הגיעה העת לגשת למימוש גולת הכותרת של פעילות המכון - הוצאה לאור של כל שירי ר' שלום שבזי במהדורה מדעית מתורגמת ומבוארת.

שירי ר' שלום שבזי מצאו להם אכסניה במאות רבות של כתבי יד ומהדורות

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

נדפסות. הדיואן הפך להיות הספר הנפוץ ביותר בקרב יהודי תימן לאחר ה'תקל"א (מחזור התפילה) וה'תאג' (חמישה חומשי תורה וההפטריות). שירתו של ר' שלום שבזי נשמעת באירועים רבים של בני עדת יהודי תימן, ובשנים האחרונות גם בשמחות של כלל עדות ישראל. במהלך השנים התגלו בכתבי יד שירים רבים של ר' שלום שבזי שלא נודעו קודם לכן. כאמור, בעצה אחת עם פרופ' יוסף יובל טובי, החלטנו כי הגיעה השעה להוציא מן הכוח אל הפועל את החזון של הוצאה לאור של כל שירי ר' שלום שבזי במהדורה מדעית העתידה לכלול סדרת כרכים. עבודת ההכנה להוצאה לאור של מהדורה זו, שנמשכה שנים רבות, כללה מיון כל השירים לפי ייעודם הליטורגי ולפי נושאייהם. הכרך הראשון שלפנינו כולל את הפיוטים והשירים למחזור השנה ולמחזור החיים. נוסח השירים מלווה בתרגום עברי של השירים או חלקיהם שנכתבו בערבית ובארמית ובפירוש מאיר עיניים למען ירוץ הקורא בהם.

תודתי נתונה אפוא לפרופ' יוסף יובל טובי על העמל הרב שהשקיע בההדרת שירי ר' שלום שבזי. כרך זה, הראשון בסדרה, מעיד על הידע הרב של העורך, על בקיאותו המדעית ועל אהבתו לשירת ר' שלום שבזי. תודתי נתונה גם לכל מי ששימשו כעוזרי מחקר לפרופ' טובי ביצירה מאירת עיניים זו בשלבים השונים של העבודה - בהעתקת השירים מכתבי היד ובפירושים - כמפורט בהקדמתו, ובראשם ר' אלישע חן, ולכל מי שסייעו בהבאת המהדורה לדפוס, ובראשם בני עדיאל בן-שלום.

ד"ר יגאל בן שלום

נשיא האגודה לטיפוח חברה ותרבות

הקדמה

כשלוש מאות וארבעים שנה לאחר פטירתו, מובא בזה הספר הראשון מיצירתו השירית העצומה של רבי שלום שבזי, הכוללת כשמונה מאות וחמישים שירים. מלאכת הכנתם של ספר זה והספרים האחרים שיבואו אחריו בס"ד, מלאכה שנמשכה למעלה מעשרים שנה, נתמכה על ידי: (א) הקרן הלאומית למדע בהקצבות נדיבות לשנים 2004-2008; (ב) האגודה לטיפוח חברה ותרבות בנשיאותו של דר' יגאל בן שלום בהקצבה כספית נדיבה במשך שנים רבות; (ג) עמותת 'אעלה בתמר' בראשות מר שלום סרי. ספר ראשון זה כולל את כל הפיוטים למחזור השנה ולמחזור החיים, למעלה ממאתיים וארבעים במספר.

מטבע הדברים, אין מלאכה בדומה לזו נעשית בידי יחיד. שותפים רבים נטלו עמי חלק חשוב. בראשם - ידידי מימי הנעורים ועד עתה, דר' יהודה עמיר, שבנדיבות לבו העמיד לרשותי את אוסף שירי שבזי ששקד עליו במשך שנים רבות מתוך כתבי יד רבים שהגיעו לידי, ואת רשימת שירי שבזי האמורה לראות אור בכרך כ של 'תימא' (תשפ"ב). שני בקודש, ידידי המנוח ר' רצון הלוי ז"ל, שלמעשה הניח את התשתית להוצאה לאור של כל שירי שבזי בשלושת הכרכים של עבודתו המונומנטלית 'שירת ישראל בתימן' המקיפה למעלה מאלף ושלוש מאות עמודים בפורמט גדול (כרכים א-ב, מכון משה לחקר משנת הרמב"ם, קרית אונו תשנ"ח-תשנ"ט; כרך ג, אפיקים, תל אביב תשס"ג). שלישי בקודש, מו"ר פרופ' יהודה רצהבי ז"ל, שבמשך שנים רבות עמל על זיהוי שירי שבזי ופרסומם, ואף ערך ביבליוגרפיה של שירי שבזי, שפורסמה לאור בשלושה מאמרים נפרדים, ולבסוף קובצה בפרסום אחד: 'שירי ר' שלום שבזי - ביבליוגרפיה' (אעלה בתמר, תל אביב תשס"ג). רביעי בקודש ר' ציון בר-מעוז, שהעמיד לרשותי מאוסף כתבי היד שלו פיוטים חדשים רבים משבזי, שלא נודעו ממקורות אחרים. חמישי בקודש הוא ר' אלישע חן נ"י, שטרח רבות בפירוש הפיוטים כיד ה' הטובה עליו.

עוד ייזכרו לטובה דר' נעמה בן-עמי ז"ל ותבל"א דר' יעל בן-ציון (תלמידתי לשעבר באוניברסיטת חיפה), שסייעו עמי רבות בתרגום כמה מן השירים הכתובים ערבית; דר' איילת אטינגר (אף היא תלמידתי לשעבר באוניברסיטת חיפה), שהעתיקה את כל שירי שבזי הכלולים בשני הדיוואנים הכתובים בעצם כתב ידו (שלום סרי ויוסף טובי, שירים חדשים לר' שלום שבזי, מכון בן-צבי, ירושלים תשל"ו); ר' דוד חוברי, ששקד על העתקת שירי שבזי ממקורות שבכתבי יד המצויים באוסף הספרייה הלאומית; שי מצא, תלמיד התואר השלישי בחוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית, שהעמיד לרשותי העתקות שירי שבזי מאוסף כתבי היד באוניברסיטת בר-אילן. תודתי נתונה אף למי ששקדו עמי בהקלדת שירי שבזי: דר' כרמלה אבדר, דר' דורון יעקב, דר' איילת כהן (תלמידתי לשעבר באוניברסיטת חיפה) ומירב קעטבני.

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

מכל מקום, כל המובא בספר זה - הנוסח, התרגום והפירוש - הוא על אחריותי.

וכמובן, ייזכרו לטובה כל מפרסמי שיריו של שבזי - אם מהדירי קובצי השירה והתפילה לדורותיהם, למן ר' אלעזר עראקי ב'ספר הפזמונים' (כלכתה תר"ב/1842), עבור ל'זמירות ישראל' (עדן תרנ"א/1891), אברהם צבי אידלזון ונפתלי הרץ טורטשינר ב'שירי תימן' (סינסינטי תרצ"א/1932), שמואל פתיחי ב'חפץ חיים' (תל אביב-ירושלים תרצ"ב/1933), האחים יוסף ושלמה מקיטון ב'חפץ חיים' (ירושלים תשכ"ו/1966), וכלה ביוסף חסיד ב'עלמות שיר' לר' עמרם קרח (ירושלים תשכ"ו), ועוד רבים אחרים ביניהם ואחריהם - ואם חוקרים ומלומדים שפרסמו משירי שבזי בפרסומים מדעיים, כגון מישאל מסורי-כספי ז"ל, וייבל"א דר' יהודה עמיר ופרופ' אהרן גימאני.

תודה מיוחדת אשלח לרעייתי דר' צביה טובי, שותפתי למחקר על יהדות תוניסיה, על תמיכתה הקבועה ועומדת בכל עיסוקי המדעיים.

עוד שלוחות תודתי וברכתי לאגודה לטיפוח חברה ותרבות מייסודו של מר עובדיה בן-שלום ז"ל, ובנשיאות בנו ייבל"א דר' יגאל בן-שלום. המכון לחקר יהדות תימן של האגודה - המשמש בית לפעולות רבות מגוונות במחקר, בהוצאה לאור ובהפצת הידע על עולמם התרבותי ועל תולדותיהם של יהודי תימן - הוא אף ביתו של 'דיואן שבזי', שהכרך הראשון שלו רואה אור בזה. בכלל התודות לאגודה לטיפוח חברה ותרבות ראוי להוקרה מיוחדת עדיאל בן-שלום, דור שלישי למשפחת בן-שלום הנושא בעול הפעילות המחקרית של האגודה, על יגיעתו ועמלו ללא לאות למימוש החזון של הוצאה לאור של 'דיואן שבזי'.

ולבסוף, אודה לאל על שזיכני - בסיוע כל הנזכרים לעיל - לראשית הגשמת חזון ההוצאה לאור של אסופת שיריו הכוללת של משוררה הדגול של יהדות תימן ואחד מגדולי המשוררים של עם ישראל לדורותיו, כמילוי החובה ההיסטורית למי שיצירתו הפייטנית שימשה עידוד וחיזוק ליהדות תימן במר גלותה ואשר על מלותיה וצליליה נשאו עיניהם אל ציון ובאו אליה בשמחת עולם.

תוכן העניינים

יג	מבוא מאת פרופ' יוסף יובל טובי
כג	רשימת הפיוטים למדוריהם
1	פיוטים
567	רשימת הפיוטים בסדר א"ב ומקורותיהם - ד"ר יהודה עמיר
575	רשימת המקורות
577	מפתח השירים בסדר א"ב
585	מפתח החתימות בסדר א"ב
589	מפתח המשקלים

מבוא *

נוכחות דמותו של רבי שלום שבזי לבית משפחת משתא (שע"ט-ת"מ/+1680-1619) בהווייתה של יהדות תימן מאז אמצע המאה ה"ז ועד ימינו, לרבות יוצאי תימן וצאצאיהם במדינת ישראל, היא המרשימה ביותר מכל הדמויות שצמחו ופעלו בקרבה. קביעה זו מתחזקת עוד יותר מכוח העובדה שלא חי ופעל בקרב קהילות הראש של יהדות תימן - הנמל הבינלאומי עדן בימי הביניים וצנעא בירת תימן למן המאה ה"ט ואילך - אלא הרחק מהן, בקהילה קטנה במחוז שרעב שבדרום תימן. למעלה מכך, שמו של שבזי אינו מתועד במקור כלשהו מתקופת חייו - מעשה בית דין, חיבור רבני, שאלה ותשובה, פנקס קהילה, וכל כיוצא בהם. לעומת זאת, הוא עצמו הביא ביצירתו השירית השופעת פרטים רבים מאוד על חייו, על משפחתו, על ידידיו ועל מאורעות זמנו. אף אגדת העם של יהודי תימן הרבתה לעסוק בדמותו המופלאה יותר מאשר בזו של אישיות אחרת מקרב יהדות תימן. למעשה, שבזי משמש כמעט גיבור יחיד באגדת העם התימנית. זאת ועוד, אף שקברו מצוי בפריפריה של ההשתרעות היישובית של יהדות תימן - בתעז שבשרעב, הרי הוא שימש במשך מאות שנים יעד לעלייה לרגל ליהודים - ואף למוסלמים - מכל רחבי תימן, שביקשו מזור לחלאיהם או לפקידת נשותיהם ולכל צרה וצוקה.

יצירתו הספרותית של שבזי משתרעת על סוגות רבות - שירה, פרשנות מדרשית של התורה ושל ההפטרות, תפילה, רפואה, אסטרונומיה וגורלות. אולם רושם של כל אלו על היצירה הספרותית ועל הווייתם התרבותית, הרוחנית והחברתית של יהודי תימן זניח כמעט לגמרי, כמוכח מכך שלא נשתמרו בכתבי יד רבים, ולעיתים רק בכתבי יד יחידאיים. כל זאת למעט השירה שמילאה את חיי יהודי תימן מכל צד ומכל עבר, ואשר האפילה כמעט כליל על כל מה שנוצר בתחום זה לפניו, כולל זו של המשורר הגדול ר' זכריה אלצ'אהרי בן המאה ה"ז, והמעייטה דמותו של כל מה שנוצר אחריו.

שירת יהודי תימן משופעת ומגוונת היתה מאז המאה העשירית. תחילה נכתבה בהשפעת האסכולה של הפיוט הארץ-ישראלי והבבלי ואחר כך בהשפעת האסכולה של שירת ספרד מימי הביניים והאסכולה של שירת צפת מן המאה ה"ז. יצירתו השירית של שבזי היא זו שבה נתגבשה האסכולה הקלסית של שירת תימן, ששימשה דגם לכל היוצרים בתחום זה מבין יהודי תימן. אמת, לא הוא מבשרה של אסכולה זו, אלא קרובו בן הדור שקדם לו - רבי יוסף בן ישראל, שפתח את שערי השירה היהודית בתימן, לא רק בפני הלשון הערבית, אלא גם בפני האסכולה המקומית של

* לדיון מפורט ומקיף בנושאים הנידונים במבוא זה ואחרים ראו קובץ מאמרי, יהדות תימן, כרך שני, רבי שלום שבזי: חייו ויצירתו, נתניה תש"ף.

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

שירת תימן המוסלמית - ה'חמיני', שראשיתה כבר במאה ה'ט"ו, שאחד מסממניה העיקריים הוא השימוש במוטיבים נועזים מתחום האהבה בין איש לאשה כדי להביע על דרך האלגוריה את היחס שבין האדם לאלוהיו.

מבחינת ייעודיה ותכניה נחלקת שירת שבזי באופן עקרוני לשתי חטיבות, לכאורה על דרך המקובל בשירה העברית בספרד בימי הביניים. החטיבה האחת היא שירת הקודש המיועדת למחזור השנה ולמחזור החיים, והכוללת את הפיוטים הליטורגיים המיועדים להיאמר במסגרת התפילה בבית הכנסת ואת השירים הפארא-ליטורגיים המיועדים להיאמר במסגרת טקסים דתיים שמחוץ לבית הכנסת, כגון השירים לסעודות השבת והחגים, המספדות ופיוטי ה'מעמדות ומושבות' הנאמרים במהלך לווית המת והקבורה. החטיבה השנייה היא 'שירת החול' במשמעות זו שאינה ליטורגית, כלומר אינה מיועדת להיאמר בתפילה בבית הכנסת, אלא למסגרות חברתיות שונות, כגון טקסי החתונה.

אולם בחלוקה זו, שכאמור, מקורה בשירת ספרד, אין כדי לאפיין את שירת שבזי לכל סוגותיה, וזאת מכמה טעמים. ראשית, השירה שימשה לשבזי כלי עיקרי, וכמעט בלעדי, להבעת רגשותיו והגיגיו האישיים, הלאומיים וההגותיים יותר מכל יצירתו הספרותית האחרת לגוניה. כך, למשל, בניגוד למשוררי ספרד שהתעלמו כמעט כליל מן הנושא הלאומי בשירת החול שלהם, שעקבות השירה החצרנית הערבית ניכרו בה היטב, הרי שרובה של שירת שבזי שאינה ליטורגית, המוטיב העיקרי המשמש בה הוא הנושא הדתי-הלאומי, רוצה לומר, תינוי מצוקות ישראל בגלותו תחת שלטון ישמעאל ובמיוחד המבע הרגשי של הכיסופים לגאולה, לביאת המשיח ולארץ ישראל. שבזי ראה עצמו שלוחו של עם ישראל בכלל - ולא רק של גולת תימן - לשמר את האמונה בגאולה ולהרחיק את הייאוש והתסכול הנגרמים מן האפליה וההשפלה כמיעוט דתי ומקשיי הפרנסה. הרי זו שירה דתית-לאומית מובהקת, אף שאינה מיועדת לביצוע ליטורגי. בעניין זה הגדיל אפוא שבזי לעשות יותר מכל משוררי ספרד, ואפילו משמואל הנגיד בשירי המלחמה שלו או מיהודה הלוי בשירי ציון שלו. בזה נבדל שבזי גם ממשוררי תימן הגדולים שקדמוהו - ר' זכריה אלצ'אהרי ור' יוסף בן ישראל. זה אפוא לא רק סוד התקבלותה של שירת שבזי בקרב יהודי תימן, אלא אף סוד התקבלות אישיותו כדמות עילאית שנקשרו אליה מעשים פלאיים, למן הורתו ברחם אמו, במהלך חייו ביחסיו עם הסביבה המוסלמית ושליטיה ובפעלו למען בני עדתו שבתומן, ואף לאחר מותו, כמי שבעלייה לקברו יש כדי להביא מרפא ומזור לכל צרה ומצוקה.

שירה דתית-לאומית זו - שאינה ליטורגית - היא שנתקבעה בחיי החברה של יהודי תימן והיא שנתקבעה ב'דיואנים' שלהם, לפי שבוצעה בכל המסיבות החברתיות שמחוץ לבית הכנסת, כגון בסעודות שבת, ודחתה את פיוטיהם של משוררי ספרד, כגון יהודה הלוי ואברהם אבן עזרא, שנהגו לשוררם בדורות שקדמו לו. בהקשר זה יש לציין, כי אף שמצינו כי שיריהם של שני משוררים תימנים - אברהם בן חלפון בן המאה ה'י"ב-ה'י"ג ור' יוסף בן ישראל בן המאה ה'ט"ז-ה'י"ז קובצו ב'דיואנים' מיוחדים המוקדשים ליצירתם הפואטית, בסגנון ה'דיואנים' של המשוררים הערבים

והמשוררים היהודים בספרד בימי הביניים, הרי במסורת של של יהודי תימן המונח ה'דיואן' משמש לאסופת השירים, בעיקר משל משוררי תימן, שאינם מיועדים לביצוע במסגרת התפילה בבית הכנסת אלא במסיבות החברתיות שמחוצה לו. אך מאחר שחלקם הגדול של השירים הללו או רובם הם משל שבזי, הרי לעתים קרובות ייחסו המעתיקים את ה'דיואנים' בשלמותם לשבזי. למעלה מכך, עצם העובדה שה'דיואן' נעשה אחד משלושת ספרי היסוד החיוניים לניהול חיי הדת שהיו מצויים כמעט בכל בית משפחה יהודית בתימן - וכך אף במדינת ישראל עד היום - לצד התפאל (מחזור התפילה) וה'תאג" או 'פרשה' (חמשת חומשי תורה והפטריות), עובדה זו קשורה באופן הדוק ליצירתו הפואטית של שבזי, שקלעה היטב לתחושתיהם ולמאוויהם של יהודי תימן.

מכל מקום, לעומת השירים שאינם ליטורגיים ושלא נועדו לביצוע בבית הכנסת, ואשר בהם ניכר היטב הסגנון המיוחד של שירת תימן הקלסית, הרי בשירת הקודש של שבזי, הפיוטים המיועדים לבית הכנסת, כמעט לא נבדל שבזי מפייטני ספרד. המכוון בעיקר לפיוטי יהודה הלוי ואברהם אבן עזרא, שהמשיכו להוות את השדרה העיקרית של הפיוטים הליטורגיים של יהודי תימן במועדות השונים, ובייחוד בראש השנה וביום הכיפורים, כפי שעולה מן ה'תפאלים' - הלוא הם קובצי התפילה למחזור השנה ולמחזור החיים של יהודי תימן. יש לתת את הדעת על כך, שפיוטיו של שבזי למועדות אלו לא נקלטו בתפאלים ורובם נשתמרו רק בקבצים ליטורגיים בכתב ידו של המשורר עצמו או בכתב ידם של מקורביו, ומהם ראו אור הדפוס על ידי חוקרים, למן ר' אברהם נדאף ב'חוברת שרידי תימן' שלו (ירושלים תרפ"ח) ועד חוקרים בני דורנו. מכל מקום, חשיפת יצירתו העשירה של שבזי בתחום זה יש בה כדי להפתיע, שכן הקיף בה את כל מחזור השנה ומחזור החיים, כולל שירים לאירועים שבדרך כלל לא נכתבו בגינם פיוטים, כגון הענקת הרשאה לשחיטה וסדרה של שבעה פיוטים למנהג הקדום מימי המשנה של 'מושבות ומעמדות', שלא נשתמר אלא בקרב יהדות תימן בלבד.

בשירים לא מעטים מיצירתו הפיוטית שאינה בעלת ייעוד ליטורגי, מקדיש שבזי מקום חשוב ליסוד האוטוביוגרפי, וליתר דיוק - למצבו חברתי והכלכלי. אמנם מצד אחד עולה מכמה וכמה משיריו דמות של איש רעים להתרועע המרבה לכתוב שירי ידידות, איש חברה הנהנה לשהות במסיבות חברים משכילים ומלומדים ולהתבסס ביין, ואינו שוכח לשבח את חברתם ולברכם בסוף שירים אלו. כך, למשל, בשירו המפורסם 'אם ננעלו דלתי נדיבים', המיועד המיועד להיאמר בסעודת החתונה, אירוע חברתי שכולו ששון ושמחה, וכלשונו: "זה הוא מקום שלום ואחנה / חתן וכלה ישמחו // רנה וקול ששון וחדנה / לבני שבטים זרחו // מבת פיפיה ונאנה / לי כוס ישועות שלחו". מייד לאחר מכן הוא מביע את שמחתו להיות עם רעיו למשתה: "ואשמחה בין המסבים / מה טוב ונעים נקהלו // צירי תעודה ישרו // על סוד ומשרה חברו // לאל, ולי מה יקרו // רעים אהובים הם וטובים / סודות נכוחים מללו // תורה נביאים עם כתובים / מזה אלי זה ישאלו". והוא חותם את שירו באיחול לרעיו: "ובני מסבה האהובים / חלקם בעדן ונחלו".

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

והנה מסתבר כי שתיית היין בשירי שבזי אינה מופיעה רק בהקשר של מסיבת חברים מסוג כלשהו, אלא גם כאמצעי לריכוז המחשבה. כך הוא פותח אחד משיריו הכתוב ערבית ועברית ובו הוא אמור להשיב על שאלות שהפנה אליו ידידו בעניין היחס ההדדי שבשילוש גוף, נפש ושכל (וראו עוד להלן): "קאל אב שמעון האת לי / כאס אלשראב אלממתלי / אשרב ואפתי סאלי / חבר אלנט'אם אלקאילי' (תרגום: אמר אבי שמעון: תנה לי / כוס היין המלא / אשתה ואשיב שואלי / חכם בשיקול השירים); וכן הוא בשיר 'אילת חן בגלות תסמכני': "שתו דודים לעמתי ושכרו / והעירו לשכל רעיוני".

נשוב עתה אל השיר 'אם ננעלו דלתי נדיבים'. לכאורה, שיר שעולה ממנו נימה חיובית של שמחה. אך השיר משמש מבע גם למצוקותיו האישיות - מצבו הכלכלי הרעוע, תוך כדי הזדהות עם מצבה הכלכלי והלאומי הרעוע של גולת תימן כולה. בעיצומו של השיר, בפנייתו אל האל, הוא משלב את מוטיב העוני הנובע לא רק מן המעמד הנחות תחת השלטון המוסלמי ובקרב הרוב המוסלמי, אלא גם בשל פגע הטבע השכיח מאוד בתימן - מיעוט גשמים: "וימלאה בורות נגובים / גשמי ברכה יזלו // ויפרנסה עני ורש // גולה ונרדף נחלש // צורי לבן איש תם דרש // כי סבבו עליו כלבים / מכל עברים נקהלו // פרא ואריה עם זאבים / לבו ונפשו הבהלו". בהכירנו את מוטיב העוני האישי המובע ברבים משיריו, אין להימנע מכך שבשיר זה מכוון המשורר לא רק לעוניה הכלכלי ולדלותה המדינית של גולת תימן, אלא גם לעונויו ודלותו הוא. רמז ברור לכך בטור הראשון של השיר, שלכאורה אין לו כל זיקה ל'מושב בחיים' (*Sits im Leben*), כלומר לרקע החברתי המידי של השיר - מסיבת החתונה: "אם ננעלו דלתי נדיבים / דלתי מרום לא ננעלו". אין כל ספק, שבטור זה לא כיוון שבזי לכלל ישראל שבתימן אלא לעצמו, שכן בשירו 'שוכן שחקים חון עלי עם נבחרו', המתעד את הרעב בשנת אתתקס"ה לשטרות (ת"ד/1654), הוא מתאר את התנכרות העשירים לעניים, ואפילו הם רעיהם, ובכלל כך חווייתו האישית הקשה בעניין זה: "נעו עשירי הזמן ויפחדו / עת ימצאו רע לאחור נזקרו // זם לבבי אלקה אתארחה / מזלעפות רעב צעדי קצרו / ואלכה אל בית אהוב לי מזמן / ויחלש לבו ופניו קדרו / שמתתי לבבי אל שארית יעקב / אראה והן כלם דלתות סגרו / פודה פדני אל תביש עבדך / זכרה זכות אבות ברידתך שמרו // שלום למשגיח עלי עני ודל / כי מעיני ישע לפניו נהרו".

היותו של שבזי חובב מושבע של חברת תלמידי חכמים מוכחת גם מכך שלפחות מאה ועשרים שירים הם שירי ידידות או שירים שבהם הוא מעלה מוטיב זה, שהם - לפי מספר השירים - כשביעית מכלל שירתו, אך בוודאי הרבה יותר מכך - אם נחשב זאת לפי מספר הטורים, כפי שהיה מקובל בשירת ספרד בימי הביניים. שירים אלו יבואו בס"ד באחד הכרכים הבאים תחת הכותרת 'בסוד רעים וחכמים'. בחלק מן השירים הללו הוא פונה אל ידידו הנקוב בשמו בשאלות פילוסופיות שהעסיקו אותו, בדומה לרבים מחכמי תימן הקודמים לו בימי הביניים. כך בשיר 'שלומי לציר תעודה / לקשיות וסוד מפרק' הוא מבקש את תשובת ידידו משה בעניין היחס שבין הגוף לנפש, שלאחר פרידתה ממנו היא עתידה להתגלגל בגוף אחר: "ענגני, סגול

חֲבוּרָה // בְּגוֹיָהּ שֶׁהִיא קְשׁוּרָה // בְּאֵיךְ נִחְבְּרָה בְּצוּרָה // בְּעַת תְּרֻדָּה וְעוֹדָה / וְכֵן תִּשְׁכַּח וְתִחַשֵּׁק // וְאֵיכָה תִּהְיֶה פְּרוּדָה / וְתִתְגַּלְגַּל בְּהַעֲתֵק. היחס בין הגוף לנפש עולה שוב בשירו 'חכם לבב השיבני מהרה' המופנה אל "רב דוד נשיא ראש החבורה": "וְכִיצַד נִדְבָקָה נֶפֶשׁ בְּתוֹךְ גּוֹף / וְגַם כִּיצַד בְּעַת כִּי תִחַזְרָה // וְלָמָּה גּוֹף יֵהָא יוֹרֵד לְמַטָּה / וְהִיא תַעֲלֶה לְמַחְצָבָה טְהוּרָה // וְכִיצַד תִּדְבָקָה עֵת דִּין וְחֶשְׁבוֹן / בְּעַת תִּצָּא לְחֶשֶׁד אוֹ לְאוֹרָה // וְהֵיכֵן תַּעֲרוֹכָה דִּין וְהֵשֵׁב / וְהֵיכֵן גּוֹף יֵהָא שְׁעַת גְּזָרָה". בכלל יש להדגיש, כי שבזי היה אחרון חכמי תימן שקדמו לר' יחיא קאפח שעסק בפילוסופיה, תחום - שכידוע - מילא את עולמם הרוחני ואת יצירתם הספרותית של חכמי תימן במאות הי"ב-הט"ז.

אכן, הנושא הפילוסופי באספקט המוסרי שלו חוזר כמה פעמים בשירת שבזי, בעיקר בשירים שבהם הוא פונה אל הנפש, ודן ביחס שבין שלושה יסודות באדם: הנפש, הגוף והשכל. הרעיון הבסיסי הגלום בשילוש זה הוא שעל הנפש להימשך אחרי השכל - המייצג את היצר הטוב, המהות הרוחנית של האדם, ולא את הגוף - המייצג את היצר הרע, המהות הפיזית של האדם הנמשכת אל התאוות החמרניות. בהשפעה ברורה של רבינו בחיי אבן פקודה בתוכחה 'ברכי נפשי את יי' הכלולה בחיבורו 'חובות הלבבות', משלב שבזי בכמה משיריו מוטיב זה, כגון בשיר 'שְׁכוּרָה מְחַמֵּר חֶמֶר הַפִּיִצִי', שבו הוא פונה אל הנפש השיכורה מין החומרניות, שלא להימשך אחר תאוות הגוף אלא 'לכונן' עצמה על יסוד השכל הרוחני: "שְׁכוּרָה מְחַמֵּר חֶמֶר, הַפִּיִצִי / הַבְּלִיָּד וְהַכּוֹנֵן בְּשִׁכְלִי // לְכַמָּה הַזְמַן יִתְעַד וְיִפְרִיד / לְכוּחוֹתַי בְּעֲצוֹתַי וְיִפְלִיא // [...] שְׂאוֹן יִצְרָךְ בְּעֶרְמָה אֵל יִסִּיתְךָ / וְיִכְאִיבְךָ בְּרַע סוּרוֹ וְיִחְלִיא". נושא זה עולה גם בשיר 'עֵין וְלֵב יַחַד מְרִיבִים' הבנוי מצד תוכנו כשיר וויכוח בין העין - המפתה את הלב להימשך אחר התאוות, לבין הלב ההודף את כל דברי החלקות שלה. גיוון אחר של נושא זה עולה בשיר 'נֶפֶשׁ וְשִׁכְלִי שְׂאֵלוֹ לִי / אֵיזָה מְאֵד מִתְהַלְלִי', הכתוב אף הוא כשיר וויכוח - מי מהם נעלה יותר. הנפש טוענת שהיא ניתנה בגוף מאז יצירתו לעומת השכל הנרכש על ידי האדם רק לאחר מכן. אך השכל משיב לה, כי הוא המייצג את החכמה ואת הדעת, ובו הנפש 'מתכוננת', ממצה את תכליתה.

תחום אחר מיצירתו הפואטית של שבזי שחשיבותו רבה מאוד, אף שלא נכללו בו שירים רבים, הוא השירה האפית, רוצה לומר שירים המתארים את מאורעות הזמן. כידוע, שירה אפית לא היתה מן הסוגות המקובלות בשירה העברית בספרד בימי הביניים, למעט שירי המלחמה של שמואל הנגיד במאה העשירית והקנינות על חורבן הקהילות היהודיות באנדלוסיה ובצפון אפריקה במאה הי"ב. אך בהשפעת השירה הערבית בתימן, סוגה זו הנפוצה למדי בשירה היהודית בארץ זו ומהווה מקור חשוב לתולדות הקהילה היהודית.

כמה משירי שבזי בסוגה זו מתארים את הרעבונות בשנות בצורת, כגון השיר 'שׁוֹכֵן שְׁחָקִים חוֹן עָלַי עִם נִבְחָרוֹ' הנ"ל על שנת אתתקס"ה לשטרות והשיר 'אֶעֱנֶה שִׁיר חֶדֶשׁ לְאֲדוֹנִי' על שנת אתתק"ע לשטרות (תי"ט/1659), שבו הוא דווקא מודה לבני משפחתו שאֶרְחוּהוּ בביתם. אולם חשיבות מיוחדת לשירים שנכתבו בעקבות שני המאורעות המכריעים בתולדות יהודי תימן ששבזי היה מעורב בהם באופן אישי,

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

ושיש בהם כדי לבטא לא רק את תחושותיו האישיות אלא את רוחה של יהדות תימן בכלל. האירוע הראשון הוא הפעילות המשיחית של יהודי תימן עם הגיע אליהם השמועות על הופעתו הצפויה של שבתי צבי כמשיח בשנת תכ"ו (1666), שגם שבזי האמין בו, ותגובתו הקשה של האמאם אסמאעיל שליט תימן הידועה בשם 'גזירת העטרות', כמוכח בפירוש לפחות משניים משיריו: 'מִסְאָן פִּי רִצְאָ רַבִּי / עָלִי שְׁעֵבָה תְּגַלֵּא' ו'בְּחִלּוֹם לִילָה חֲלַמְתִּי / לַעֲדַת קֹדֶשׁ בְּנֵי תָם'. האירוע השני - גלגולו של האירוע הראשון - הוא 'גלות מְוַזַּע', גירוש היהודים מרחבי תימן אל מערב הארץ סמוך לחוף ים סוף. שבזי יצא עם הגולים ובשירו 'וְצִלְנָא הָאֲתָף אֲלֵאֲלַחָאן / בְּיָנִים תִּ'אֲנִי רַגְב' תִּיָּאָר בַּעַט אֲמֵן אֶת תְּלֹאוֹתֵיהֶם. אך מן הראוי להדגיש, שהגזירות הנוראות שניחתו על יהודי תימן בעקבות שני אירועים אלו לא ערערו את אמונת שבזי בבוא המשיח ובגאולה, כפי שהצהיר באופן נחרץ בפיוטו ליום כיפור 'כְּפֹר אֲשֶׁר עָבַר יוֹם הַמַּחֲלָה': "תְּמִיד אֲנִי צוֹפֶה יוֹם הַגְּאֻלָּה". שבזי אינו מוכן בשום פנים ואופן להגדיר כחטא את האמונה במשיח שנגלה ככוזב, כלשונו בשיר 'מִסְאָן יִזְהִי אֲלַחְצָרָה / מִסָּא אֶהֱל אֲלַמְעָאֲרָף': "וְעַל לֹא חֲטָא אֲנִי נַחַר / וְנִגַּע וְעִיף // וְכָל הַחֲטָא וְהַסְּבָה // בְּאֲמָרֵי כִּי מְשִׁיחִי בָּא". בהצהרות אלו חזק את רוחם של יהודי תימן מאמיני המשיח, כי העונשים הקשים שהושתו עליהם בעקבות אמונתם במשיח שקר אינם ראויים וכי אין בכל אלו כדי להסיגם מן האמונה במשיח - הוא בוא יבוא!

אך תנאי חייהם של יהודי תימן בגלותם תחת שלטון הכת הזיידית - צאצאי הגר וישמעאל, אינם עולים מן השירים האפיים בלבד, אלא גם משירים רבים אחרים המכונסים במהדורתנו תחת הכותרת 'גלות תימן'. כך בשיר 'מִי נִשְׁקֵנִי וְאֲנִי נִרְדָּפָת / דְּעַתִּי מְעַרְבָּבָת וּמְטַרְפָּת', המתייחס בכמה רמזי לשון לגזירות רבות שהוטלו על הקהילה היהודית במכלול של 'גזירת העטרות' בשנת תכ"ז: "תְּהָה זְמַנִּי כִּי מִשְׁנָאִים גָּזְרוּ / לְגַנּוֹז סְפָרֵי וְאֲנִי נַחֲרָפָת // אֵיכָה בְּתִימָן אֶהְבַּתִּי נִשְׁכַּחָה / סָרָה עֲטָרְתִּי וְהַמְצַנְפָּת // [...] מִרַב גְּזוּרָתִּי צַעֲדֵי קָצְרוּ / מִהֵיכְלִי דְתִי אֲנִי נִדְחָפָת // נַחַם לְדַל נִרְדָּף וְגוֹלָה בְּזָמָן / עֲזַב גְּדִיל בְּגָדוֹ וְהִטּוֹטְפָת // אוֹיְבָיו בְּכָל דְרָף לְתַפְשׂוֹ אוֹרְבִים / שְׁלֵם לְהוֹנוֹ מִסָּ וְעוֹד תּוֹסַפָּת". בעקבות כל זאת, מתפלל המשורר לאל בשם עדתו בלשון חרפות לשפוך חמתו על אויבי עמו: "זָרִים וְאֶכְזָרִים בְּאֶפְדָּ נְתוֹשׁ / נִינִי יְלוֹד אִמָּה שְׁהִיא נִטְנָפָת // יִתְגוֹדְדָה פְּרָא בְּאֵשׁ אֶף יַחֲלָה / יִתְלַבְּשָׁה גּוֹפּוֹ חָלִי שַׁחַפָּת". ויש שהוא מתייחס ללחץ המתמיד של השלטון על היהודים באמצעים שונים - ישירים ועקיפים - להמיר את דתם לאסלאם, כגון בשיר 'מִי נִשְׁקֵנִי וְאֲנִי בּוֹרַחַת / בּוֹכָה בְּתוֹף תִּימָן וּמִתְאַנַּחַת': "מַעַל יְלוֹד הַגֵּר וְהַפֵּר לְבָרִית / לְקַח אֲרוֹן עֲזִי וְהַמְטַפַּחַת // וַיְדַרְשָׁה מִנִּי לְהַמִּיר דֵּת אֲמַת / אֵיכָה תְּהָא נִפְשִׁי בְּדַת מְסַרַחַת". אף זכרון של הקשות בגזירות - חורבן בתי הכנסת ו'גזירת היתומים' - עולה בשירו: 'מִסְאָן פִּי רִצְאָ אֲלַרְחָמָאן / עָלִי זָרַע סִגְלָה': "וּפְרָא בָּא בְּתֵאֲנִיּוֹת // וְהַחְרִיב בֵּית כְּנָסִיּוֹת // בְּנוֹיּוֹת הֵן לְתַלְפִּיּוֹת // וְקֵאֲצַד כְּלַטַּת אֲלֵאֲדִיאָן / גָּזַל יִתְמִין דְּטַפְלָא // וְעַן עֲלַמִּי בְּקִיַּת גְּפֵלָאן / וְסָר לְבִי וְנִקְלָה (תְּרַגּוֹם: וּבְכוּוֹנָתוֹ לַעֲרַב אֶת הַדְּתוֹת / גָּזַל אֶת הַיְתוּמִים הַקְּטָנִים // וּמְלִימוּדֵי נוֹתַרְתִּי מְשׁוּלָּל) / וְסָר לְבִי וְנִקְלָה".

במצוקתו הקשה מצא שבזי נוחם לנפשו - והמציא נוחם לנפשה של כל גולת

ישראל בתימן - וחזה את הגאולה העתידה לבוא בשירים רבים, שיבואו באחד הכרכים הבאים תחת הכותרת 'חזיונות גאולה'. על דרך האפוקליפסות הכתובות ערבית-יהודית והמתארות את אחרית הימים ונצחון המשיח היהודי על המוסלמים בתימן ועל מעוזי האסלאם בחצי האי ערב ובארצות אחרות, כתב כמה שירים באותו סגנון, כגון השיר 'בְּרֶק בְּרֶק אֶלְיָמָנִי / מְעָא אֶל צַבָּאח' (בתרגום מערבית): "במחוזות הצפון וצעדה / תפרוץ מלחמה עזה // וממשלי מצרים וג'דה / מאבקייהם הפנימיים יתחדשו // ויתעלו לפרק זמן / עדן ואף זביד // ובני נצורה (היהודים) // תבוא עליהם שלוה // יפשטו על המבצרים הרמים // [...] תתחולל מנוסה עצומה / במכה ובחג'אז // תפול עליהם מתקפה / בתוככי היישובים // [...] ובצרה תיהפך // בלהבה תבער // מְלֶכָה יינגף". ויש שבהשראת נבואות ישעיהו שבזי מתאר את החיים בירושלים לאחר בוא המשיח. כך בשיר 'ירוּשָׁלַם אֲנֵהרִי אָרִי מְטָא זְמַן פְּרָקְנִיד' (בתרגום מארמית): "ועמך המתאבלים / ישובו בנבל וצלצלים // וכולם יהיו / מזומנים לשולחנך // [...] וכל מלכיהם / ישובו לשרתך // [...] קרבנותיהם יביאו / העמים לתוכך // כולם יבואו / בימי החגים // הם ומושליהם / וכל האמרכלים // [...] ויראו את המשיח / ותרבה שמחת לבם // יקריבו על המזבח / את קרבנותיהם".

זאת ועוד: בהשפעת הפרשנות האלגורית של שיר השירים שנתקבע במסורת ישראל מאז תקופת חז"ל - אך ללא כל ספק גם בהשפעת אסכולת ה'חמני' המוסלמית בתימן - מרבה שבזי להשתמש במודוס האלגורי של האהבה כדי לתאר את הדמויות העיקריות בסאגה של הגאולה - החתן-הדוד-האל, הכלה-השכינה (או כנסת ישראל) והמשיח בצבעים מוחשיים ביותר, לעתים אירוטיים. כך בשיר 'אָקָף יָא צַ'בִי אֶלְבֵר וְאַסְמַע קְרִיחְתִי' על האל (בתרגום מערבית): "עצור, צבי המדבר / והאזן לצחותי // [...] נדד היפה שבעפרים // מן המקדש ונסתר". ובהמשך על המשיח (בתרגום מערבית): "זרח גבה הקומה / כמו השמש והירח // ורוק פיו נמזג / ביין שתסס // ועיניו מאירות / כנר בנשף הליל // ותלתליו יפיחו ריח ענבר / ויאירו מסיבתי // הוא היוספי [כינוי למשיח] עצמו // עדי עד כבודו // מושלם במהותו // ידמה לענף רענן / בפרדס גני // ובעת יפרחו ניצניו / יאירו את אֶפְרָיִם". וכן הוא באשר לכלה-השכינה בשיר 'אֶלֶת חֵן בְּגִלוֹת תְּסַמְכְנִי: "אֶלֶת חֵן בְּגִלוֹת תְּסַמְכְנִי / ובלילה בתוך חיקה מְלוֹנִי // לְכֹס יֵינָה אֲנִי תְּמִיד מְזֵמֵן / וְנִתְעַרְב חֶמֶד יֵינָה בְּיַנִּי // בְּהִיכַל בַּת מְלָכִים הַכְּבֹדָה / וְשִׁלְחָנָה מְזֵמֵן לְהַמוֹנִי".

אולם הדמות האלגורית השכיחה ביותר בשירי שבזי היא דמות האשה. מטבע הדברים, דמותה שכיחה בעיקר בשירים המיועדים למסיבות החתונה. אולם, אף שה- *Sits im Leben* הוא נישואי החתן והכלה הארציים, הרי דמות זו כלולה ממגוון מורכב של דמויות נשיות נוספות, כולן על דרך האלגוריה: התורה, החכמה והנפש. כך בשיר "שִׁזְפָתְנִי יַפֵּת תֹּאֵר / בְּהִיכַל אֶהְבֶּה // רְאִיתִי עֲלוֹת שַׁחַר / בְּדַעַת רְחֻבָה // [...] לְקַחְנִי הָדָר יַפְיָה / בְּרַב חֲכָמָה וְסוֹד // [...] וּמְרָאָה כְּאוֹר סֶהַר / לְבָבִי לְבָבָה // מְחַשְׁקֶת בְּאַחֲלָמָה / וְזֶהָב פְּעֻמּוֹן // יַפֵּת עֵין וְלָה קוֹמָה / מְלַבֶּשֶׁת בְּחוֹן". וכן בשיר 'יוֹם אֲזַכְּרָה עֲלָמָה / יָפָה מְהַדְרָה' באשר לדמות החכמה: "יוֹם אֲזַכְּרָה עֲלָמָה / יָפָה מְהַדְרָה // אֲבִין בְּכָל חֲכָמָה / נִגְלָה וְנִסְתָּרָה // [...] שִׁפְעָה מְקוֹר // חַיִּים וְאוֹר //

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

בְּשֵׁם וּמוֹר // מִמָּה צְרוּר // בְּשֵׁמִי וְקִנְמוֹנִי". וכך בשיר 'דְּבָרֵי שִׁיר יְחִידָה דְּבָרֵי פוֹנָה
הַמְשׁוֹרֵר אֶל הַנֶּפֶשׁ הַמְּגוֹלְמֵת בַּדְּמוּת הַכֹּלָה לַהֲתַכּוֹנֵן לְקִרְאָת פְּגִישָׁתָה עִם ה'דוּד' בְּגֹן
עֵדוֹן: "וְעָדִי חֹן וְחֶסֶד תִּלְבָּשִׁי // שֵׁם כְּכֹלָה בְּתוֹם תִּתְקַדְּשִׁי // גֵּן בְּעֵדָן מְחַצָּה תִירְשִׁי
// סִלְדֵי הַחֲשׂוּקָה יְחַדִּי // יוֹם פְּגִישָׁת יִפֶּת עֵינֵי וְדוּד // לַעֲשׂוֹת טוֹב שְׁבִיטָה תִקְשָׁרִי".

בחינת כלל שירתו של שבזי מגלה כי היסוד הלאומי גבר בזו שנכתבה לאחר שכבר
קנה לעצמו מעמד ציבורי, כפי שעולה לא רק משירי הידידות הרבים שהחליף עם
תלמידי החכמים ידידיו הרבים, ובכללם חכמי צנעא שלא פעם הוא מביע את געגועיו
לחברתם, אלא גם מכך שכתב שני שירי שבח בערבית לשני שליטים מקומיים בתימן
ולאחד מהם אף הביא את שירו אליו ביום שזה עלה לשלטון. אין ספק, שבכך ייצג
שבזי את הקהילות היהודיות באזור מגוריו.* תחושת השליחות הלאומית בשיריו
נתעצמה עוד יותר בעקבות הפעילות המשיחית הקשורה בשמו של שבתי צבי בתימן
בשנת תכ"ו (1666), ששבזי נמנה עם מאמיניו ותוצאותיה הטרגיות בדמות 'גזירת
העטרות' בשנת תכ"ז (1666) ו'גלות מוזע' בשנת תל"ט (1679). בכמה וכמה שירים
תיאר שבזי את המאורעות הללו, כשהוא מבקש לחזק את לבם של יהודי תימן שלא
להתייאש מן הגאולה. לעומת זאת, שירים שכתב שבזי בצעירותו מתייחסים למצבו
הכלכלי והחברתי הרעוע. כך, דרך משל, רשם בכתב ידו מעל השיר 'דוּד בְּחֵלוֹם
וְנַחְנִי': "ישנתי רעב ננערתי בשיר זה".

על כל סוגות השיר המפורטות לעיל, שהמשותף לכולן הוא היסוד הדתי-הלאומי
שברקעו, יש להוסיף את יצירתו השופעת בשתי הסוגות הכתובות בשלמותן בלשון
הערבית - ה'קִצָּה' וה'קִצִיד', שלא בלבד רבה עליהן השפעת השירה הערבית המקומית
אלא גם משולבים בהן מושגים ומונחים הלקוחים מדת האסלאם. אמנם בסוגות
אלו נכללו גם נושאים יהודיים מובהקים, כגון סיפור יוסף ואחיו הפופולרי מאוד
בספרות היהודית והערבית כאחד. יש שה'קִצִיד' מוקדש כולו לנושא זה, דוגמת 'אַלֶּף
אַצֶּף לֶךְ בְּסֶדֶר מְחֻגָּב עַן מֵא גֵרָא לְיוֹסֶף אֲבֵן יַעֲקֹב' (תרגום: אלף, אתאר לך בסוד
כמוס / את אשר אירע ליוסף בן יעקב); ויש שהקציד פותח בשבח לאל ובהקדמה
ארוכה על תולדות העולם על פי התורה למן הבריאה ועד לסיפור יוסף ואחיו -
המהווה את עיקר השיר, כגון 'תְּגַלֵּא עֲצִים אֶלְגִּיד בְּתַחֲדֵי אֶסְמָהוּ' (תרגום: נגלה
רב הטובה בייחוד שמו). בזה ובזה שאל המשורר מוטיבים מסיפור יוסף הערבי, כגון
שמה ודמותה של זוליכ'ה אשת פוטיפר.

סוגה מיוחדת בכלל הקצידות הם שירי הוויכוח הידועים מן הספרות הערבית
בכינויים שונים - 'מנאדמאת', 'מנאט'ראת', 'מפאכ'ראת' או 'מנאפראת' - שאין להם
דבר וחצי דבר עם המסורת היהודית ואינם אלא שירי שעשוע שנועדו להיאמר
במסיבות חברתיות. בשירים אלו מתנהל הוויכוח בפני המשורר בין שני מתפלמסים
או יותר - מי עדיף על מי, כגון בין צמחי בושם: 'תְּנַאֲדֵם אֶלְאֵטִיָּאב עֵנְדִי / אֵין חוֹאֵס
זְאִידִי' (תרגום: התפלמסו הבשמים בפני / מה הן המעלות העדיפות); בין הקפה לבין

* השירים פורסמו על ידי יהודה רצהבי, תעודות לתולדות יהודי-תימן, ספונות ב (תשי"ח), עמ'
רפז-שב, אך זיהוי השליטים שלכבודם נכתבו בטעות יסודו.

מבוא

הקאת: 'אלקאת ואלקהוה תנאדם / קדאם אהלן אלחפם' (תרגום: הקאת והקפה התפלמסו / לפני אנשי המשפט); בין הנדיב לבין הכילי: 'ד'ו אלכרם ואלבכ'יל יא צאח / יתנאדמו פי אלמזאח (הנדיב והכילי, הו רע / מתפלמסים בהיתול); ועוד. ויכוחים אלו מסתיימים בהכרעת המשורר, בדרך כלל על דרך הפשרה, אבל לעתים בא גורם שלישי המוצג כעדיף על שני המתפלמסים, כגון היין בשיר הוויכוח בין הקאת והקפה. על האמור לעיל יש להוסיף שירי 'קציד' שאינם שירי ויכוח, כגון 'קצת אלדיך', ה'קציד' ההיתולי על 'התרנגול שנספה לפני השחיטה': "מספין דין אלתרביה / ד'י פאת קבל אלד'פיה (תרגום: מסכן התרנגול המבוית / אשר נספה קודם השחיטה).

באשר לפרוזודיה של שירי שבזי: השירים המכונים 'נשיד' במסורת יהודי תימן בנויים במבנה הקצידה הערבית והקצידה העברית בשירת ספרד בימי הביניים - בתיים שווי חרוז המחולקים לדלת וסוגר ושקולים במשקלים הערביים הקלסיים. אך עניין מיוחד בשירים המכונים 'שירה' במסורת יהודי תימן. יש מהם הבנויים כשירי אזור ('מושחאת') המוכרים מן השירה הערבית והעברית בימי הביניים, אך לרבים מהם אזור כפול ('תןשיח'), המאפיין את השירה הערבית של המוסלמים בתימן; ויש שה'שירות' בנויות כשירים סטרופיים בחריזת אאאב / גגב, וכיוצא בזה. המשקלים ב'שירות' בשתי סוגותיהן מגוונים ומורכבים מאוד, שכדוגמתם לא מצינו בכלל השירה העברית מחוץ לתימן שנכתבה בהשפעת השירה הערבית.

כללם שלדברים: יצירתו הפואטית של שבזי מגוונת ביותר מכל בחינותיה התימטיות, הפרוזודיות והלשוניות ומתייחדת בהן מכלל השירה העברית בימי הביניים. אף הקפה העצום של שירתו - כשמונה מאות וחמישים שירים מעמידים אותו בשורה הראשונה של השירה העברית לדורותיה. הכרכים שלפנינו שנעשו מתוך התמודדות עם אתגר מורכב ומסובך - ובס"ד, הכרכים האחרים שיבואו אחריהם - מהווים אפוא מילוי חובה למשורר הגדול שמעצמת שירתו שמרו יהודי תימן על זהותם הדתית-הלאומית ומכוחה נכספו לעלות למולדתם, הגשימו את חזון הנביאים - חזונו הוא ונטלו חלק חשוב בבניין עם ישראל בארצו.

הערה ביחס לניקוד ולתעתיק העברי של האותיות הערביות:

א. הניקוד - על פי מסורת תימן

ב. התעתיק העברי של האותיות הערביות כמקובל, לבד מן האותיות הללו:

1. ב - ב; ט - ת; ג - ג; ח - כ; ז - ד; ש - ש;
ض, ظ - צ; غ - ג.

2. 'שדה' (דגש ערבי) תועתקה בדגש עברי, לבד מן האותיות הללו, שעליהן צוינה 'שדה' מעל האות העברית: ב, ה, ס, ו, ק, ר.

כא

כרך א

רשימת הפיוטים למחזור השנה ולמחזור החיים

ימות החול

- א. תיקון חצות
- 1 .1. אֶפְתַּח בְּתַחֲנוּנַי אֶשְׁבַּח קוֹנֵי
2 .2. בַּחֲצוֹת לַיִל לִבִּי יִקְרָא
- ב. תפילת השחר
- 5 .3. שַׁחַר אֲבִיעַ תְּהִלָּה לְאֵל רַם עַל כָּל מַהֲלָלוֹ
8 .4. שַׁחַר אֶהַלֵּל צוּרֵי וְאֶעִיר כָּל נֶרְדָּם
- ג. ברוך שאמר
- 12 .5. אֵל רַם וְנִשְׂא צוּפָה כָּל נְעֻלָּם
- ד. ראש חודש
- 14 .6. בְּרַכֵּי אֲמוּנָה בְּיַד אֱלֹהֶיךָ
20 .7. מִהֲרֵהוּר לִבִּי וְעֵינַי לִבִּי רוֹתֵת מְעַנְשׁוֹ
- ה. ברכת המזון
- 22 .8. בְּרַכּוּ לְאֵל חַי אֲנֹשֵׁי אֲמוֹנוֹת בְּרַכַּת הַזֶּן וּמֵינֵי מְזוֹנוֹת
24 .9. בְּרַכּוּ לְאֵל חַי נוֹרָא עֲלִילָה
27 .10. עָלֵי כָּל אֲכִילָה אֲבָרְךָ לְצוּרֵי
30 .11. עָלֵי כָּל אֲכִילָה אֲבָרְךָ לְקוֹנֵי בְּחֶסֶד וְחֶמְלָה מְכִין מְזוּנֵי
- ו. מילה
- 34 .12. אֵל מְרוֹמָם עַל תְּהִלָּה אֲבִינוּ מִלְּכָנוּ
39 .13. אֲשֶׁרֵי עִם סִגְלָה מְקִימֵי בְרִית מִלָּה
44 .14. בְרִית מִלָּה לְשִׁמוֹנֵת יָמִים
46 .15. מֵאֵין סוּף נִפְשֵׁי תַעֲרִנֵי
47 .16. שְׁבַח אֲזַכִּיר בְּמִזְמוֹר שִׁיר יְדִידוֹת
48 .17. שְׁמַעְתִּי מִפֹּאֲתֵי תִימָן קוֹל יְדִיד קִים בְּרִית נֶאֱמָן
51 .18. שְׁמַעְתִּי קוֹל תִּף וְגַם מְחוּל
- כג

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

ז. שחיטה

- 54 19. בְּנֵי חֲכָמָה בְּנֵי שָׁכַל וּבְנֵי הַשִּׁיבוּנִי בְּעֲשָׂרִים גַּם שְׁמוֹנָה
56 20. בְּצֵאת תַּלְמִיד שֶׁהוּא מֵהִיר וְזִיו שָׁכְלוּ כְּאוֹר בְּהִיר

ח. הללות

- 60 21. אֶהְדֵּר בְּמַמְלֵלִי וּבְעֵין שָׁכְלִי יוֹמִי
61 22. אֶהְלֵל אֶל אֲשֶׁר יִצְק
66 23. אֶהְלֵל אֱלֹה דְּמַלְקָדְמִין דְּעוֹבְדֵיהַ שְׁלָמִין
69 24. אֶהְלֵל בְּאַרְשָׁא אֱלֹהָ דְּקַדְשָׁא
71 25. אֶהְלֵל בְּאַרְשָׁאֵי בְּלַבָּאֵי וּנְפֹשָׁאֵי
74 26. אֶהְלֵל בְּדַחְלָא לְרַבּוֹן [נ"א: בְּצֵהְלָא לְמַרְא] דְּכוּלָּא
76 27. אֶהְלֵל בְּחַדְוָא לְמַרְיָה דְּרַעְוָא דְּאַזְמַנְן לְאַחְוָא וְסוּבְר לְנָא בְּתַקְפֵּיהַ
78 28. אֶהְלֵל בְּחַדְוָא לְמַרְיָה דְּרַעְוָא דְּאַזְמַנְן לְאַחְוָא סְבִין וּבְחוֹרִין וְטַפְלֵי
81 29. אֶהְלֵל בְּחַדְוֹן לְרַבּוֹן דְּמַלְכוֹן דְּבְרָא כָּל גּוֹן
83 30. אֶהְלֵל בְּלִישׁוֹן וְשִׁפּוֹתֵין רַחִישׁוֹן
85 31. אֶהְלֵל בְּנִיבִין לְרַם עַל רְבַרְבִין
88 32. אֶהְלֵל בְּקֵלָא לְרַבּוֹן דְּכוּלָּא דְּעֵלָאֵי לְעֵילָא דִּיהֵיב רִוּחָא וְנִשְׁמַתָּא
90 33. אֶהְלֵל בְּשִׁיחֵי לְמַחִיָּה רִוּחֵי עֲזָרִי וְנִצְחֵי הַשּׁוֹכֵן עַרְבוֹת
91 34. אֶהְלֵל בְּשִׁפּוֹתֵין לְסַגֵּי עֵיטְתֵין
94 35. אֶהְלֵל בְּתוֹשְׁבַתּוֹן לְמַרְיָה נִצְחָן
96 36. אֶהְלֵל דְּפַקְדוֹן בְּגִזְרֵין מֵהִימְנִין
98 37. אֶהְלֵל לְאַב רַחֲמָנָא
101 38. אֶהְלֵל לִיּוֹן כִּי טוֹב זְמַרְהַ אֱלֹהֵינוּ כִּי נַעִים
101 39. אֶהְלֵל לְאַל רַם וְנִשְׂא גוֹלָה מְצַפּוֹנֵי
102 40. אֶהְלֵל לְאַל רַם וְנִשְׂא [נ"א: וְנַעְלָה] עַל כָּל מַהְלָלִיו
102 41. אֶהְלֵל לְאַלְהַ תְּקַפּוֹן דְּמַלִּיל לְאַמִּין אוֹסְפּוֹן
104 42. אֶהְלֵל לְאַלְהַנָּא דְּאַתְגַּלִּי וְשִׁזִּיב לְנָא
107 43. אֶהְלֵל לְמִי שֶׁהוּא יוֹדַע בְּכָל הַמַּחְשְׁבוֹת
107 44. אֶהְלֵל לְמִי שֶׁהוּא עֲלִיוֹן עַל כָּל בְּרָכָה וַתְּהִלָּה
108 45. אֶהְלֵל לְמִי שֶׁהוּא רַם עַל כָּל רַמִּים
108 46. אֶהְלֵל לְמַלְךְ מַלְכֵיָא דְּכוּרְסִיָּה לְעֵיל מְכַרְוּבֵיָא
111 47. אֶהְלֵל לְמַלְכָּא רַמָּא דְּגַלִּי קְדָמִיָּה מַחְשְׁבַת לְבָא
113 48. אֶהְלֵל לְמַלְכָּא רַמָּא דִּיהֵב לֹן לִוְחֵי קִימָא
116 49. אֶהְלֵל לְמַרְהוֹן דְּמַרִּין דִּיהֵב אַרְכָּא לְכַשְׂרִין
118 50. אֶהְלֵל לְרַם וְנִשְׂא לְךָ אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ

כד

- 119 .51 אהלל לשמא דמלכא רמא הוא אלהא קימא
 121 .52 אהלל לשמא דקדשא דברא גופא ונפשא
 124 .53 אהלל קוני בפי ולשוני שוכן מעוני
 126 .54 אלהא דדיליה שלמא דבסיס ליליא ביממא
 128 .55 אלהא די בחר בציון וקרא לה גיא חזיון
 131 .56 אלהא דכולא דאיהו לעילא
 134 .57 אלהא דקימין קדמוהי שרפין
 138 .58 אמדח בלחנתי לחאפט' חיותי
 144 .59 אמדחי רוחי לרבי סבחי שרקי וגרבי
 149 .60 בריך רחמנא רב וחנונא
 151 .61 הללו כל המצואים שוכני ארץ נכאים
 155 .62 הללו שוכן עליה הוא אשר אמר והיה
 157 .63 הללי נפשי וחיילי שבחי צורי וגילי
 157 .64 הללי נפשי ורוחי רם ונשא על שבחי
 160 .65 הללי נפשי לקונך המכסה על עונך
 162 .66 הללי רעיה בשירות
 164 .67 מנהרין פצחון למלכון ונצחון
 166 .68 סבחו יא אחבאר לאלאה אלעאלי
 167 .69 [...] סופיק ולחמא מפיק
 169 .70 שבח צור קוני דר במעוני
 170 .71 שבחי נשמה למלכא רמא דדיליה שלמא
 172 .72 שהוציא עמו ממצרים ומיד אויביהם גאלם
 173 .73 שלמא על עמא בחירא קדישא
 174 .74 שמחי ועלזי כלה יפיפיה

ט. בקשות

- 175 .75 יה ומקים דלים המרחם ישראל
 176 .76 יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתנחני מזיו שכינתך
 177 .77 יהי רצון מלפניך יה ומקים דלים ה'משביע הרעבים
 177 .78 יי אלהי השמים ואלהי הארץ אלי למה עזבתני
 179 .79 כ'ביר ו'אדיר ז'כאי ו'מזכה
 180 .80 מחסי ביי לישועתך קויתי יי ביי בטחתי ביי נשענתי
 181 .81 רבוננו שלעולם כ'סות ו'מזוני ז'כון ו'קשוט
 182 .82 רבוננו שלעולם עשה עמי למען שמך הגדול [...] ופרנסני פעורב
 185 .83 תבארך אללה ותעלא ד'כרה יא ואחד יא אחד

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

י. מספדות

- 194 .84 אָבְלוּ הַשְּׁעָרִים עַל שְׂרִידֵי אַרְיָאֵל
195 .85 אֶהָה עַל אִישׁ חָסִיד מֵעַם נְאֻמָּנִים
197 .86 אֶהָה עַל רַב נִפְטָר זְרִיז בְּהַגְיוֹן
198 .87 אָמְרוּ הַיְדוּדִים שֶׁבִטִי יְהִי כְלַכְּכֶם
200 .88 אֶסְפּוֹד בְּקוֹל נְהִי וְרַעֲיוֹנֵי יְהִימוֹן
201 .89 בַּת גָּלִים סִפְדֵי עַל סֵגֶן חֲכָמֵינוּ
203 .90 מֶלֶךְ רַב לְכָל וְאִין זוּלְתָךְ

יא. שבעה מעמדות

- 204 .91 מַעֲמַד א: אֱלֹהִים מַעֲשֵׂיךְ בְּצַדֵּק נוֹרְאוּ
206 .92 מַעֲמַד ב: עַל סֵגֶן רֹאשׁ גְּאוּנֵי אִישׁוֹנֵי בְּכָה
208 .93 מַעֲמַד ג: עֵינֵי רַב בְּכִיָּה מִקוֹל הַמִּסְפָּד
210 .94 מַעֲמַד ד: נִפְשֵׁי מְאֹד הוֹמָה אֶחְזֹנֵי רַעַשׁ
212 .95 מַעֲמַד ה: לְבַבִּי מִחֲרָדָה בְּגוֹפִי נִתְעַלֵּם
214 .96 מַעֲמַד ו: הוּי עַל רַע טוֹב רֹאשׁ חֲכָמֵי הַדּוֹר
216 .97 מַעֲמַד ז: הוּי עַל רַב נְעִים מִלְּמַד תּוֹשִׁיָּה

יב. שבת

- 218 .98 אֶהְבֵּת יוֹם שַׁבַּת מְנוּחָה תִּנְחַנְחֵנִי
223 .99 אֶהְבֵּת שַׁבַּת סוֹד מְהַלְלֵי זְכוֹר וְשִׁמּוֹר דְּבַר כְּלָלִי
226 .100 אִם אֲשַׁמְרָה שַׁבַּת אֲנֹשָׁה יְגוֹנִים
229 .101 אֶפְתַּח בְּיוֹם שַׁבַּת בְּשִׁבְחַ לְקוֹנֵי
233 .102 אֶקְדָּם בְּשִׁיר רַחֲשֵׁי תוֹךְ עִם סִגְלָתוֹ
236 .103 אֲשִׁיר בְּיוֹם שַׁבַּת שִׁירָה נְעִימָה
240 .104 בְּיוֹם שַׁבַּת אֶהַלֵּל אֵל וְאֶעִיר נוֹגְגִים
242 .105 בְּיוֹם שַׁבַּת אֲשַׁבַּח לְאֵל חֵי גוֹאֲלֵי
245 .106 יוֹם שַׁבַּת תִּשְׁמַח מְאֹד נִפְשֵׁי
249 .107 נוֹחֲלֵי יוֹם מְנוּחָה שִׁירוּ נָא שִׁיר לְאֵל
251 .108 שַׁבַּת מְנוּחָה הִיא לְבָנֵי סִגְלָה
253 .109 שִׁמְחוּ בְּיוֹם שַׁבַּת יְלָדֵי גְבִירָה

יג. מוצאי שבת

- 257 .110 אֵימַתִּי בְּחֹן הָעִירָה וְעִם קְדוּשַׁיְךָ תִּנְהַיְרָה

שלוש רגלים

יד. פסח

- 259 .111. אֵימָה תִזְרַח וְתִמְצָא רוּחַ
 261 .112. אֲשֶׁמַח בְּבוֹא פֶסַח שְׂמֵחָה גְדוּלָה
 264 .113. בְּלִיל פֶסַח עֲנֵי בְלִיל פֶסַח עֲנֵי יַחֲידָה הַלְלֵי
 267 .114. בְּלִיל שְׁמוֹרִים אֲנַעִים תִּהְלֶה
 270 .115. בְּלִיל שְׁמוֹרִים אֲשִׁיר לְקוֹנֵי בְחֻסְדּוֹ נִגְלָה וְהִסִּיר יְגוֹנֵי
 273 .116. שְׁבַחוּ חֲבֵרִים בְּהִלָּל וְשִׁירִים
 275 .117. שׁוֹמְרֵי מַחְצוֹת עוֹרוּ עַד חֻצוֹת
 277 .118. שְׁלוֹם לְהַדְרַת כָּל עַם הַמּוֹנֵי

טו. שבועות

- 279 .119. מִשְׂמַחַת יוֹם טוֹב שְׂמַח לְבֵי
 282 .120. אֶהְבֵּת כָּלָה יְקָרָה
 285 .121. אֶהוֹב לְבֵי בְהַר סִינֵי הָעִירֻנִי בְּהִגְיוֹנִי
 288 .122. יוֹם לְיוֹם שְׂמֵחָה וְקוֹל מִהִלָּל
 291 .123. יוֹם לְיוֹם שְׂמֵחָה יַחֲידָה עָלֵי
 297 .124. יוֹם לְיוֹם שְׂמֵחָה לְעַם נִסְגָּלוֹ
 299 .125. יוֹם מִתֵּן תּוֹרָה רֵאשִׁית שְׂמֵחָתִי
 303 .126. מִמְּחֻרַת שַׁבַּת לֵיל שְׁמוֹרִים

טז. סוכות

- 306 .127. בְּחַג הַסֻּכּוֹת שְׂמַחוּ בְּנִים
 308 .128. יוֹם חַג הַסֻּכּוֹת אֲשִׁיר לְאֲדוֹנֵי
 310 .129. סִכַּת שְׁלוֹמֵיךָ צוּרֵי פְרוֹשׁ עָלֵי

יז. הושענא רבה

- 313 .130. שְׂמַחֵי עֲדַת קֹדֶשׁ עָרַב עָרְבָה

יח. שמיני עצרת

- 315 .131. שְׂמֵחָה וְרִנָּה לְבִנֵי גְבֻרַת
 317 .132. שְׂמִינֵי עֲצַרְתִּי חַג בְּפָנֵי עֲצָמוֹ

הימים הנוראים

יט. ראש השנה

134. אָהַב לְבִי לְבֹא בְיוֹשֵׁר אַרְחוֹת נְגוּהִים 323
135. אֵימָה בְקִשִּׁי עַל דָּל הַמֵּתְאוֹנֵן בְּחֶלְדוֹ 329
136. אֵימָה לְבִשְׁתִּי עֲזוֹךְ בַּת נְדִיב הַצְנוּעָה 331
137. אֵימָתִי בְהִגְיוֹנִי תַעֲרִנֵנִי בְסוּד יוֹקֵר 335
138. אֵימָתִי בְהֵר הַמּוֹר וְאֲנִי בְבוֹר תַּחֲתִיּוֹת 337
139. אָקוּם בְּחֻצוֹת לִילָה אֲשִׁיר שִׁיר לְאֲדוֹנִי 340
140. אֲשָׂא לֵב אֶל כְּפִים וְאֶקְרָא שׁוֹכֵן שְׁמַיִם 344
141. בּוֹאֵי שְׁנַת רְצוֹן בּוֹאֵי בְמַזַּל טוֹב 346
142. שׁוּבוּ שׁוֹבְבִים וְחֲכוּ לְצוֹר יִשְׁעֵכֶם 348
143. שְׁמַעוּ קוֹל שׁוֹפֵר רֶמֶז יֵשׁ בּוֹ נְעֻלָּם 353

כ. יום הכיפורים

144. אֶהַבְתָּ בַת גְּלִים צוּרֵי אֶל תַּעֲלִים 356
145. אֲוִיל מִבְּאִישׁ הָיָה נָא אִישׁ 357
146. אֵימָה שְׁמַחִי בְּגִלְהָה רְצוֹן צוּרֵי אֶקְבִּילָה 359
147. אֵימָתִי זָכִי שְׁבֻטֵי יְהוָה מַלְכִי 362
148. אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ תֵּאבְּהָ נִפְשָׁנוּ 365
149. אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִצְנֶה רוּמִיָּאֵל לְסַגּוֹר פִּי מִחֻבְּלִים 366
150. אֲמוּנֵי לֵב הַתְּוֹדוֹ בְּיוֹם כְּפוֹר וְהַכּוֹנוֹ 369
151. אֲעֲרוֹךְ תַּחֲנִתִּי בְּלֵיל כְּפוּרִים 371
152. אֲקוּ לְאֵל הַגּוֹאֵל רֵם וְנִשְׂא בְהִיכְלוֹ 375
153. אֲקָרָא אֱלֹהֵי אָבִי נוֹרָא בְּהִיכְלֵי מְרוֹמוֹ 379
154. אַרְחוֹת יוֹשֵׁר תִּישֵׁר בְּנִים הַשׁוֹבְבִים 381
155. אַרְחוֹת יוֹשֵׁר תַעֲרִנֵנוּ בְּעֻלוֹת שַׁחַר בְּקוּמָנוּ 383
156. בְּגִלוֹת גְּבַרְתַּת תִּקְשִׁיחַ עַל דָּל מִפּוֹרְצֵי פְּרֶץ 384
157. בְּלִילֵי כְפוֹר לְמַדּוֹ בְּעֻלֵי נִפְשׁ נְמוּכָה 386
158. בְּמִנְחַת יוֹם כְּפוֹר הַסְמוּכָה לְנַעֲיִלָה 388
159. בַּת גְּלִים שִׁישִׁי וְשְׁמַחִי 392
160. הַכּוֹנוֹ בְּעֻלֵי כְשָׁרוֹן וְחֲכוּ יוֹם גְּאֻלְתָּנוּ 394
161. יוֹם זֶה עֲוֹנָנוּ יִכְפֹּר בְּרְצוֹן אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ 395

- 397 .162. כפור אשר עבר יום המחילה
- 399 .163. לבי בתוך קרבי נמסה יום גליתי ביום עברה
- 401 .164. מנחת כפור תן מנוחה
- 404 .165. שומע תפלה עדיך ובואו יום זה עבדיך
- כא. סליחות ליום כיפור
- 407 .166. אדון עולם סלח לבנים נבחרו
- 410 .167. אהמה במר נפש חולה
- 412 .168. אודה לאל ואבוא בתפילתי ושועי
- 414 .169. איחל חסד אל קוני אשירה שיר לאדוני
- 417 .170. איכה חבצלת שרון
- 419 .171. איכה יחידתי תחזי צורך
- 421 .172. אילת אהבים רצי על המוני
- 423 .173. אימה רצי בעדנו
- 427 .174. אימתי לעזרתי חלי עלי פני אל
- 428 .175. איש אמונות קום והתעורר
- 430 .176. אל הנורא וקדוש שמו עושה ארץ ושמים
- 435 .177. אל הרופא לכל נכאב
- 437 .178. אל חי לך אל תכלם צור המשיח לאלם
- 438 .179. אל חי רם על כל גוים וטובו ייחלו גוים
- 441 .180. אל נורא יעוררה חן על קהלה מחכה
- 442 .181. אל עליון דלה אביון
- 444 .182. אלהא דשכינתיה שריא
- 447 .183. אלהא דתוקפיה וטוביה חמינא
- 451 .184. אם אזכרה את עוני יום גנזו ספרי ארוני
- 453 .185. אם דרכי במהלכי ביום שובי חקרת
- 455 .186. אם לבי בערבי ממים זדונים
- 457 .187. אמונים יום מאויים נקבצים להתועד
- 459 .188. אעיר שחר בתחנוני ואערוד שיחי בהגיוני
- 461 .189. אקרא לאל מלך נאמן הנורא אב הרחמן
- 465 .190. אקרא לאל ממעמקים
- 467 .191. ארוד עין בכוס יין
- 470 .192. אשקוד בלילי נשפי צורי על דלתידך
- 472 .193. אשרי נפש מחכה ותעיר גוף דל נרדם
- 476 .194. אתרעיא את כנשתא דכשרא

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

- 479 195. בן תפודה ברחמיך אלהים מתוגותיו
480 196. דל דופק שואל שמעה אֲזַנְנוּ
483 197. חדל לך דל אסיר נבדל ואל תפול בתרדמה
485 198. לבבי הומה ברוב הבלי
488 199. להיכל חן ישענו תתאוה נפשנו
490 200. לך עמי בא בחדריך וחפש מתמול דרכיך
491 201. מהמון קמי שחתי כפוף קומה הלכתי
493 202. עורי גברת שחרחורה
500 203. עוררי בת נדיב עם פזורי שביון
503 204. שארית עמך זה מקוה חסדך
505 205. שבח אפליא לצור גואלי הנותן לי חיים
507 206. שובי צפירת חן לחדריך
509 207. שובי שובבה סגלת נאמנים
511 208. שוכן עד וקדוש בחשמלי מרומים
512 209. שוכן שמים שור ממרוםיך
514 210. שור זה ממעון קדשך שיות אוֹבְדוֹת וְנִגְזְלוֹת
517 211. שור זה ממעון קדשך שיות אוֹבְדוֹת תְּקוּדָה
519 212. שחתי לעפר מיגוני ושנה נדה מעיני
525 213. שטוף עברה למוד משרה בתוך קהל מתענים
527 214. שלח זה ישע לעם נחמסים
528 215. שמעתי דברי נבואות מפי חזיון נביאנו
530 216. שמץ שמעתי באזני
536 217. שעה נא שועי אלהי בחסדך
538 218. שרידי אב המונים הטו אֲזַנְיֶכֶם

כב. מרנות

- 540 219. אֲבֵהֲתֵנָּא בְּעוֹן עֵלֶן רַחֲמֵי דְתַתְּקַבֵּל צְלוֹתוֹן
541 220. אֵל אֱלֹהֵי רוּחֵיָא דְבְרָא מִמְּלַל שְׁפֹן בְּפוּם כָּל אֲנָשָׁא
542 221. אֱלֹהָא דְאֲשְׁרֵי בֵין כְּרוּבֵיָא שְׂכִינַת יְקָרִיָּה
544 222. אֱלֹהָא דְאֲתַגְלִי לְאַבְרָהָם רַחֲמֵיהּ
545 223. אֱלֹהָא דְאֲתַרְעֵי בְּזַרְעָא דִיעֻקֵּב שְׁלִימָא
546 224. אֱלֹהָא דְאֲתַרְעֵי וְאַפִּיק אֲבֵהֲתֵנָּא מִבֵּית שְׁעִבּוּדָא
546 225. אֱלֹהָא דִּיהֵב לֵן אֲסוּתָא בְּיוֹמָא דְכַפּוּרֵיָא
547 226. אֱלֹהָא דְכוּלָּא עֲתִיקָא דְעֲתִיקוֹן
548 227. אֱלֹהָא דְמִקְבִּיל תִּיבִין שְׁלֵמָא

רשימת הפיוטים

549	228. אֱלֹהָא דְשִׁלִּיט בְּכָל אַרְבַּע רוּחֵי
550	229. אֱלֹהָא דְשִׁלִּיט עַל אַמִּין וּמַלְכִין
550	230. אֱלֹהָא עֲלָא דְאֲשֵׁרִי שְׁכִינְתִּיהָ בֵּין כְּרוּבֵי
552	231. אֱלֹהָא רַבָּא אֲצִלַח עוּבְדוֹן וְזָמַן מְזוּנָן
553	232. אֱלֹהָא רַבָּא וּדְחִילָא דְמַקְבֵּל תִּיבִין
554	233. אֱלֹהָא תַקִּיפָא דְשִׁלְמִין עוּבְדוּהִי
555	234. אִמָּא עֲלָא תַבְעִיין עַלן רַחְמֵי דְאַנָן בְּגְלוּתָא
556	235. אִסְתְּכִי מִמְדוֹר קְדָשָׁא דִּילָךְ אֱלֹהָא חֲנָנָא וְרַחֲמָנָא
557	236. יוֹשֵׁב בְּשָׁמַיִם וּמַבִּיט עַד מִיָּם
558	237. מֵאֲרַעָא מְשַׁבְּחִין תְּנִינֵי דְנִיחִין
561	238. מַלְכָּא רַמָּא גְּלִי עַמִּיקְתָּא וּמִסְתַּרְתָּא
562	239. מַלְכוּתְךָ גְּלִי עַלן מַלְכָּא דְמְלִי רַחֲמִין
563	240. שְׁלָמָא דְעַבִּיד בֵּין אִשָּׁא וּמִיָּא וּמַחְבֵּר לְהוֹן
564	241. שְׁפַעָא רַבָּא יְהַנְחִית עַלן מַלְכָּא דְעוּבְדוּהִי שְׁלָמִין

כג. פורים

566	242. אֲדָר נִכְנַס וְלָנוּ לְעֵלָז בּוּ
-----	---

א. תיקון חצות

1. אֶפְתַּח בְּתַחֲנוּנֵי אֲשַׁבַּח קוֹנֵי

החתימה: אני שלם
המשקל: חמש+ארבע תנועות בכל טור

אֶפְתַּח בְּתַחֲנוּנֵי יֹדַע בְּמַצְפוּנֵי יֵאִיר מְאוּר עֵינֵי יִסְלַח לְשִׁגְיוֹנֵי קוֹמָה יוֹי	5
אֶשְׁבַּח קוֹנֵי וְכָל חֲבִיוֹנֵי וְיוֹשִׁיעֵנִי וְגַם לְזִדּוֹנֵי הוֹשִׁיעֵנִי:	
נִפְשֵׁי תִקְוֶה תִּסְלַח לְעִבְדְּךָ נִפְשֵׁי תִבְקֶשׁךָ כִּי קֵץ בְּחַקֶּיךָ לִכְוֹ כְּחֹטְאֵי	10
אֱלֹהֵי עוֹלָם לְגִלּוֹי וְנִעְלָם וְלִבִּי נִכְלָם וְסֹר לֹא נִשְׁלָם אֵל תְּדִינֵנִי:	
יִשַׁע וְהַצְלָה נִפְשֵׁי מְאֹד חוֹלָה שְׁכֵלִי וְנִשְׁמָתִי אֵל אֲשַׁבַּח בְּדָד חוֹן נָא בְּרַחֲמֶיךָ	15
לְעִבְדְּךָ תַעֲמִיד בְּחֹטְאָה תִמִּיד בְּרַחֲמֶיךָ תִצְמִיד בְּחֹטְאֵי גִלְמִיד וְהַצִּילֵנִי:	
נִפְשֵׁי יַחֲדָה	שְׁעָה אֵל שׁוּעָת

1 קוני: הקב"ה. 2 במצפוני: הנסתר והצפון. חביוני: החבוי. 3 מאור עיני: באור התורה.
4 לשגיוני: לשגגותי וטעויותי. לזדוני: הנעשים במכוון. 5 קומה וכו': תהלים ג, ח. 7 לגלוי
ונעלם: העבירות הידועות ושאינן ידועות. 8 נכלם: מתבייש מפני העבירות. 9 קץ בחקיך:
מאס בחוקי התורה. וסר: גולה. 10 תדינני: תשפטני. 11 ישע: ישועה. 13 תצמיד: תקשר
ותצרף. 14 גלמיד: יחיד ובודד. 15 חון: הענק חנינה. 16 שעה אל שועת: קבל הקב"ה
תפילת. נפש: יחידה של המשורר.

שירי רבי שלום שבזי, כרך ראשון: שירים למחזור השנה ולמחזור החיים

וְאִם שׁוֹגְגָת	הִיא אוּ מְזִידָה
כִּי פוֹחֶדֶת	בְּחֻטְאָה נְדוּדָה
וְעֵינַי עֲנַת	בְּכַעְסָה מְעִידָה
20 וְלִבִּי תַחֲלָה	הַחֻטְיָאֲנִי:

לְמַעַן חֲסִדְךָ	זְכוֹר עֲבָדֶיךָ
וְזָכוֹר יְדִידְךָ	אֲב שְׁבֻטְךָ
בְּיוֹם בּוֹא פְחָדְךָ	וְגַם דִּינֶיךָ
וְתָרִים יְדְךָ	עָלֵי יִצְוֹרֶיךָ
25 תּוֹצִיא לְאוֹר	אֱלֹהִים דִּינִי:

מְחוּל נָא חוֹבֵי	וְחֻטְאֵי תַכְפֵּר
וְרַפָּא כְּאֲבִי	עֲצַת רַע הַפֵּר
וְעוֹן חֲבִי	יִפְרַח כְּצַפּוֹר
כִּי מִשַּׁל בִּי	וְרַב מְלַסְפֵּר
30 יִשְׁמַח לִבִּי בְךָ	וְרַעֲיוֹנֵי:

2. בְּחֻצוֹת לַיִל לְבָבִי יִקְרָא

החתימה: בן יו[סף] שלום
המשקל: אין

בְּחֻצוֹת לַיִל	לְבָבִי יִקְרָא
יְזָכוֹר מַעֲשֵׂיךָ	לְמַעַן תִּנְרָא
וְנִפְשֵׁי בּוֹ תִקּוּם	לְמַעַן תִּזְהִירוּ
בְּיָרְאָה וּתְשׁוּבָה	וְחֻכְמָה תַעֲטִירוּ

18 נדודה: בגלות. 21 עבדיך: ישראל. 22 אב שבטיך: אברהם או יעקב. 23 ביום בוא פחדך: יום הדין. 24 ותרים ידך: לשפוט את העולם (על פי מיכה ה, ח). יצוריך: יציריך וברואיך. 27 עצת רע: היצר הרע המחטיא את האדם. 28 תבי: לשון מחבוא וסתר (על פי איוב לא, לג). 29 משל בי: היצר והעוון. ורב מלספר: ירבו הדברים מכדי שיתאפשר לספר עליהם. 30 ישמח לבי בך: בהקב"ה (על פי תהלים קה, ג). ורעיוני: מחשבתי.

1 לבבי יקרא: לתפילה וחשבון הנפש. 2 תורא: מכוון לאל (על פי תהלים קלד). 3 בו תקום: על פי תהלים קיט, סב. תזהירו: את האדם. 4 תעטירו: תקיף ותעטוף אותו.